

Kopecký, Milan

Německý spis o staročeském Tristanovi

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. [1970]-1971, vol. 19-20, iss. D17-18, pp. [228]-230

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108293>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MILAN KOPECKÝ

NĚMECKÝ SPIS O STAROČESKÉM TRISTANOVĚ

Nejedna významná bohemistická práce vznikla v německém prostředí. Z posledního čtvrtstoletí je třeba jmenovat především Kunstmannovu antologii *Denkmäler der alttschechischen Literatur von ihren Anfängen bis zur Hussitenbewegung* (Berlin 1955), která předešla vydání důkladněji založeného výboru z české literatury v Nakladatelství ČSAV (1. svazek je z roku 1957). Ve srovnání se spisem Kunstmannovým, jehož meritum zůstává v oblasti textové, má dvoudílný spis západoberlínského bohemisty Ulricha Bam b o r s c h k a *Das alttschechische Tristan-Epos* kromě edice památky (ve 2. díle, 598 stran, Wiesbaden 1968) navíc její důkladný rozbor (v 1. díle, 208 stran, Wiesbaden 1969). Ten vychází od přehledu dosavadního bádání k hodnocení obou rukopisů, v nichž se česká skladba dochovala, k úvahám o době a místě jejího vzniku, o její veršové struktuře, o vztahu k pramenům, o jejím autorství, postavení v české tvorbě s rytířskou tematikou aj. Tyto úvahy jsou obohacením našich znalostí o staročeské literatuře stejně jako edice textu *Tristana* ve druhém díle.

Samotný fakt, že staročeský *Tristan* se v českém prostředí netěšil takovému badatelskému a edičnímu zájmu, jako např. *Alexandreida*, tak řečená *Dalimilova kronika* nebo satiry *Hradeckého rukopisu*, že byl naposledy a v nové době vůbec jen jednou vydán před 150 lety, napovídá hodně o dosavadním hodnocení skladby: *nebylo příznivé*. Vyplývá to i z *Bamborschkovy* rekapitulace staršího bádání. To bylo značně ovlivněno Janem Gebauerem, který ve svém článku v *Listech filologických VI* (1879) v lapidární závěrečné formulaci (str. 139) spojil svůj názor na staročeského autora s názorem na novodobého vydavatele *Tristana*: „Přišla odplata na staročeského skladatele: jako on báji *Tristramovu* formálně znešvařil, tak znešvařil *Hanka* text jeho.“ Gebauer ovšem přistupoval ke staročeskému *Tristanovi* s jazykovými a estetickými kritérii své doby, jichž sám byl ostatně tvůrcem, a je zcela samozřejmé, že se mu *Tristan* musel v poměření např. s *Alexandreidou* jevit jako dílo podřadné. *Bamborschke* usiluje o náležitě zhodnocení staročeské skladby a cestu k němu si upravuje zevrubnou jazykovou analýzou obou rukopisů a jejich vzájemných vztahů. Jeho teze by patrně vyzněly přesvědčivěji zasazením *Tristana* do širšího literárního kontextu. Upozorním aspoň na oblast versologickou. Na pozadí skladeb s víceméně pravidelným osmislabičným veršem posuzovali starší badatelé nepravidelný verš *Tristana* jako projev formálního úpadku. *Bamborschke* sice v 10. kapitole zjišťuje pracně počet slabik ve verších, rytmické a metrické poměry, rýmové dvojice, rým, aliteraci atd. v *Tristanovi*, ale nečiní z toho závěry o jeho postavení v linii skladeb s veršem bezrozměrným nebo nepravidelným. Teprve zapojení *Tristana* do linie, táhnoucí se od nejstarší české veršované kroniky k některým aktuálním skladbám z doby husitské, by odstranilo nebo aspoň zmírnilo tradiční už podcenění, plynoucí ze srovnávání verše *Tristana* se standardním veršem staročeským. Nemálo veršů *Tristana* je ovšem významově nadbytečných, ale ve své podstatě je estetická hodnota jeho verše adekvátní sdělovanému obsahu. Nejrozsáhlejší staročeská báseň (má 8931 veršů) nestojí na okraji literárního vývoje, jak by plynulo ze soudů české literární historie (zatím neopravených, srov. *Dějiny české literatury I* z roku 1959), nýbrž je důležitým vývojovým stupněm vedoucím k formální prozaizaci a obsahové laicizaci literatury.

Bamborschke dokázal, že i po pracích Knieschekových a jiných lze přinést nové postřehy o vztahu staročeského Tristana k předlohám. Pozorně sleduje interpolace a vynechávky českého autora i jeho snahu omezovat různé dějové odbočky německých předloh a komentáře jejich tvůrců. V principu šlo staročeskému skladateli (resp. skladatelům) zřejmě o překlad věrný, nicméně nejednou ve svých úpravách a interpolacích některé motivy zpřesňuje a přibližuje myšlení svého publika. I když se zde Bamborschkovi nnucovala teze o popularizaci rytířské látky v českém prostředí, přece si ještě dalšího studia vyžádá celá problematika jak zřetel k českému publiku, tak začlenění skladby do české společenské a kulturní situace. Avšak studium souvislostí s českým prostředím nám patrně nepomůže uspokojivě řešit ani smysl úprav, které jdou proti poetickému jádru syžetu, ani ta místa, na nichž se morálka rytířství podává v pokleslé podobě a posouvá se téměř až k hranicím parodie.

Datace staročeského Tristana se dosud pohybovala v širokém časovém rozmezí od počátku 13. století do poloviny 15. století. Nelze se divit, že s názorem na vznik české básně ve 13. století přišel Václav Hanka, spíše udivuje, že raný vznik skladby — nebo aspoň jejího archetypu — našel další zastánce. Naproti tomu kladl Gebauer napsání staročeského Tristana až do první poloviny 15. století, což z vyloučení jazykových pozic odmítl Vondrák, kladoucí Tristana do druhé poloviny 14. století. Bamborschke všechny tyto (i jiné) názory zná a v souvislosti s historií studia básně i uvádí, jeho pozornosti však unikla zajímavá, ovšem dobově podmněná, stať Ferdinanda Schulze Romány v středověkém písemnictví českém, vycházející na pokračování v Lumíru 1875 (str. 226—228, 239—241, 255—258, 268—270, 278—280, 295—297, 306—308, 328 a 380—381). Podle Schulze byla skladba vytvořena na počátku 14. století, prý asi 50 let po Jaroslavovi a ostatních básních Rukopisu královédvorského, v porovnání s nimiž ji odsuzuje jako „mrvní hnilobu“. Bamborschke sám dochází k přesvědčení o vzniku staročeského Tristana v poslední třetině 14. století, nedlouho po Životě svatě Kateřiny.

Bamborschke se ovšem nemohl vyhnout staré teorii o dvou autorech české skladby, kterou poprvé formuloval Feifalik a kterou po něm rozpracoval Knieschek. Zcela odmítá tu její podobu, podle níž mezi oběma částmi skladby leží doba celého století, připouští však, že mezi oběma částmi jsou určité rozdíly ve vztahu k předlohám, v rýmové technice a v lexikálním materiálu. Tyto rozdíly se podle Bamborschka dají vysvětlit jako varianty v rámci individuálního jazykového projevu. Se zřetelem k dřívě už prokázané terminologii kancelářského stylu nevykládá Bamborschke možnost, že staročeský Tristan je dílem dvou příslušníků téže kanceláře. Autorova pozitivistická metoda nedovoluje laciné konstruování identifikační hypotézy (o které tu a tam usilují u anonymních děl čeští badatelé) — i v budoucnu se musíme spokojit pouze jménem písaře stockholmského rukopisu, uloženého dnes ve Státním archívu v Brně, toto jméno je ovšem nutno transkribovat Jan Jebša, nikoli Gebša (viz 1. díl, str. 14; náležitá je samozřejmě transliterace „Geb[š]a“ ve 2. díle na str. 596).

Texty 2. dílu jsou sázeny ve třech, event. ve čtyřech sloupcích. V prvním se nachází středověký text transkribovaný podle dvou dochovaných rukopisů — strahovského z roku 1449 a stockholmského (tj. dnes brněnského) z roku 1473, přičemž dole jsou zaznamenána různá očištění i ostatní náležitosti kritického aparátu. Ve druhém sloupci sudých stran knihy je otištěn novoněmecký překlad staročeského textu. Na lichých stranách uvádí se pak staroněmecký pramen staročeského Tristana, tj. ponejvíce Eilhart von Oberge a v menší míře Heinrich von Freiberg (který svou báseň dokončil kolem roku 1300 v Čechách s podporou českého šlechtice Raimunda z Lichtenburka) a Gottfried von Straßburg, eventuálně ve čtvrtém sloupci jsou citovány některé paralely k textu z třetího sloupce.

K novoněmeckému paralelnímu překladu vedl Bamborschka nepochybně zřetel k německému čtenářstvu, především ovšem odbornému. Proto v publikaci chybí slovníček, na jaký jsme zvyklí z našich staročeských edic. Místo něho vypracoval Bamborschke podrobné rejstříky — slovní a jmenný — k textu staročeského Tristana, jež byly zařazeny ještě do prvního dílu. Zejména slovní rejstřík se záznamy lokací kladl jistě na sestavovatelovu pozornost nesmírné nároky, jeho námaha se však vyplatila, neboť rejstřík podává zajímavý obraz slovní frekvence ve zkoumané památce; tento obraz se dosti liší např. od lexikálně složitější Alexandreidy a dokazuje tak nepřímou stylovou zařazení staročeského Tristana mezi skladby „středního“ epického slohu. Protože však autor mohl předpokládat zájem o svůj spis i mimo německé

oblasti, např. u bohemistů nesespecializovaných na starou literaturu a vůbec u zájemců o literární bohemistiku, bylo by velmi vítané připojení diferenčního slovníčku s novočeskými ekvivalenty (takový slovníček by zřejmě byl nevelký). Publikaci by jistě také prospělo, kdyby vedle obsáhlého německého resumé přinesla též resumé v řeči národa, do jehož kulturního majetku zkoumané a editované dílo náleží.

Staročeská báseň o Tristramovi a Izaldé — báseň o rytířských ctnostech, o velké lásce, službě a oddanosti — našla v Bamborschkově svého pozorného a bystrého vykladače i editora. Stejně jako této básni mělo by se zasvěcené komparační práce dostat dalším našim podle německých předloh zveršovaným skladbám s rytířskou tematikou. Odtud by pak bylo možno pokročit k závěrům o české středověké teorii překladu. Předpoklady k tomu jsou dány Bamborschkovým rozborem a vydáním skladby, která později propůjčovala své motivy různým dílům literatury umělé i folklórní, jejíž obliba se však za vrcholného feudalismu vyžila, takže tristanovský příběh se už nezačlenil do knížek lidového čtení.